

פרשת קדושים

יראת הורים

איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמרו אני ה' אלהיכם: (ויקרא יט, ג)

גדר המצוה

כתב בספר החינוך (מצוה ריב) לירא מהאבות, כלומר שיתנהג האדם עם אמו ואביו הנהגה שאדם נוהג עם מי שיירא ממנו, שנאמר (ויקרא יט, ג) איש אמו ואביו תיראו. ולשון ספרא, אי זהו מורא, לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא סותר את דבריו.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (קידושין לא, א) עד היכן מוראת אב ואם, שאפילו הכוהו וירקו בפניו לא יכלים אותן. ואעפ"כ ציוו חכמים לבל יכה אדם בנו הגדול, לפי שיש בדבר משום ולפני עור לא תתן מכשול (שם, שם יד) ומנדין על כך.

נטרפה דעת או"א

ממשיך החינוך ואמרו זכרונם לברכה (שם ע"ב) בחומר מצוה זו, שאפילו נטרפה דעת האב והאם שישתדל הבן לנהוג עמהם דרך כבוד לפי דעתם, אבל אם נשתטו ביותר יכול להניחם ויצוה אחרים עליהם להנהיגם כראוי אם יש לו.

ממזר

עוד כתב החינוך שהממזר חייב בכבוד האבות ומוראם, אע"פ שפטור מן המשפט על מכתם וקללתם. אבל ע"י בטור (יו"ד סימן רמ) שמביא דברי הרמב"ם שכתב שממזר חייב בכבוד אביו ואמו ומוראן, אע"פ שהוא פטור על מכתן וקללתן עד שיעשו תשובה, אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות מכבדו ומתיירא ממנו.

הטור חולק שכיון שהוא רשע אינו חייב בכבודו, כדאמרינן (ב"ק צד, ב) גבי הניח להן אביהן פרה גזולה חייבים להחזיר מפני כבוד אביהם, ופריך והא לאו עושה מעשה עמך הוא, פ"י ואין חייבין בכבודו, ומשני כשעשה תשובה, אלמא כל זמן שלא עשה תשובה אין חייבין בכבודו.

איך מוכיחים לאבא שעבר עברה

וע"י ברדב"ז (ממרים ו, יא) שמביא מקור להרמב"ם מפ"ק דקדושין (לב, א) הרי שהיה אביו עובר על דברי תורה אל יאמר לו אבא עברת על דברי תורה, אלא אומר לו אבא כך כתוב בתורה, ומתמהינן כך כתוב בתורה צעורי קא מצער ליה, אלא אומר לו אבא מקרא כתוב בתורה כך. הרי דלא עבד תשובה, שהרי בשעה שרואה אותו עובר אומר לו כך, ואפילו לצעוריה אסור, דבהכאה וקללה כתיב עמך, ובכבוד ובמורא לא כתיב עמך.

לאחר מיתה שאני

והביא שם מה שהקשו על הרמב"ם מההיא דהניח להם אביהם פרה וטלית משל רבית, שחייבים להחזיר מפני כבוד אביהם, ופריך איקרי כאן ונשיא בעמך לא תאור - בעושה מעשה עמך, ומתריץ בשעשה תשובה ולא הספיק להחזיר עד שמת, מכאן משמע עד שלא עשה תשובה פטור מכבודו ומוראו. וצ"ל דהך דקדושין מיירי בשלא עשה במזיד אלא שהוא טועה או שוגג והבן מחזירו. אבל א"א לומר כן שהרמב"ם כתב אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות מכבדו וכו', וא"כ קשיא הך דאיזהו נשך.

ות"י הרדב"ז דהתם איירי כשמת בלא תשובה, דשוב לא יוכל לתקן את אשר עוותו, אבל הכא איירי באביו קיים, ויש תקוה שיעשה תשובה ולא תזכרנה הראשונות, ונמצא הבן עבר למפרע. עוד כתב וז"ל והדבר ברור שהחי מצטער, והמת גם שנאתו גם קנאתו כבר אבדה.

וצ"ע שאפילו אם האב יחזור בתשובה למה שהבן יעבור למפרע, הרי בשעתו לא היה עושה מעשה עמך. הרי במקדש אשה ע"מ שאני צדיק, לא אמרינן שחיישינן לקידושין משום שמא יעשה תשובה אח"כ, ונמצא שלמפרע היה צדיק, אלא חיישינן שמא הרהר תשובה בלבו.

עוד יש להעיר על מש"כ בסוף שהמת אינו מצטער וכו', א"כ אפילו אם אינו רשע, היינו שעשה תשובה, למה מחויב להחזיר משום כאו"א הרי אינו מצטער, וצ"ע.

ונראה ליישב באופן אחר, ובהקדם דברי הגרע"א (שו"ת סי' סט) שדן לגבי חיוב כבוד לאחר מיתה, וכ' שיש שני דיני כיבוד, א' דבר שיש לאביו נחת רוח, וא' דבר שמכבד שם אביו.

וכתב שלאחר מיתה הרי אין לאב נחת רוח, ומה"ט אינו חייב לכבד אשת אביו לאחר מיתה אביו. והא דאמרינן מכבדו מחיים ומכבדו לאחר מיתה, היינו בדברים שיש לאביו מהם כבוד, כגון לומר הרי כפרת משכבו, או לבקש דבר שיעשה בשביל אביו, זה נותן כבוד לאביו בעולם הזה.

ולפי"ז י"ל שזה שס"ל להרמב"ם שיש חיוב לכבד אביו רשע זה אינו אלא בדבר שיש לאביו נחת רוח, ולא בדבר שיש לו מזה כבוד, די"ל שאם הוא רשע לא מגיע לו הכבוד, משא"כ דבר שיש בו נחת רוח כגון מלבישו וכו', או אפילו להקשיב לו, זה הוא חייב. ולכן אי לאו שעשה תשובה אין חייב להחזיר הגזילה, שלא איכפת לן שיהיה שם אביו בבזיון מזה שגזל ולא השיב, משום הוא רשע.

שליח ב"ד

ועי' בכס"מ שמקור הרמב"ם מההיא דתנן (יבמות כב, ב) מי שיש לו בן מ"מ פוטר את אשת אביו מהיבום, וחייב על מכתו ועל קללתו, חוץ ממי שיש לו בן מהשפחה ומהנכרית. ובגמ' מ"מ לאיתויי מאי וכו' לאיתויי ממזר וכו', אמאי (חייב על מכתו ועל קללתו) קרי כאן ונשיא בעמך לא תאור - בעושה מעשה עמך, ואוקימנא בשעשה תשובה. וכתב הרי"ף דה"מ לענין חיובא אבל לענין איסורא אפילו לא עשה תשובה אסור לבן להכותו ולקללו, דגרסינן בפרק הנחנקין לכל אין הבן נעשה שליח לא להכות אביו ולא לקללו, חוץ ממסית ומדיח שהרי אמרה תורה לא תחמול ולא תכסה עליו, וכ"כ הרא"ש, ולאפוקי מהתוס' שכתבו דההיא דהנחנקין בשעשה תשובה היא, וכן יפרש הטור שס"ל שאינו מחויב לכבדו.

הניח להם אביהם - ריבית או גזילה

ועל מה שהק' הטור מההיא דהניח להם פרה גזולה שחייבים להחזיר מפני כבוד אביהם, ודווקא בשעשה תשובה, כתב הכס"מ שהטור הוסיף תיבת גזולה, ואינו כן דבנטלה ברבית מיירי כמבואר בריש פרק איזהו נשך, דמדינא אינם חייבים להחזיר, דאמר קרא אל תקח מאתו נשך ותרבית - לדידיה אזהר רחמנא לבריה לא אזהר, אלא דמשום כבוד אביהם חייבים להחזיר, ודוקא בדעבד תשובה ולא הספיק להחזיר עד שמת דהוה לה ההיא פרה כאילו לא הוריש לבניו, מאחר שהיה בדעתו להחזירה והוא דבר המסויים. אבל כי לא עבד תשובה בניו ירשוה והתורה לא חייבתם להחזיר, דלדידיה אזהר לבריה לא אזהר, היילכך הוי לגמרי ממונא דידהו ואינם חייבין לכבד את האב בממונם, דהא איפסיקא הלכתא כמאן דאמר משל אב. אבל בשאר כבוד דלית ביה חסרון כיס, אה"נ דמחייבי אע"פ שהוא רשע, כההיא דפרק הנחנקין.

מה שהק' הכס"מ על הטור דשם מיירי בפרה של ריבית, אע"פ שגם רש"י מפרש שהסיפא מיירי לענין גזל, ורק הרישא מיירי בריבית, אבל הרמב"ם (מלוה ולוה ד, ד) מפרש כדברי הכס"מ, וז"ל הניח להם אביהם מעות של רבית, אע"פ שהן יודעין שהן של רבית אינן חייבים להחזיר, הניח להם פרה וטלית של ריבית וכל דבר המסויים חייבים להחזיר מפני כבוד אביהן. בד"א כשעשה תשובה ולא הספיק להחזיר עד שמת, אבל אם לא עשה תשובה אין חוששין לכבודו ואפילו דבר המסויים אין מחזירין. אבל יש להעיר על הכס"מ שמהרמב"ם משמע שהפטור הוא משום דהוי רשע שכתב שאין חוששין לכבודו, ואילו לפי הכס"מ הטעם הוא משום דהוי משל בן, וצ"ע.

להלכה

המחבר והרמ"א (יו"ד רמ, יח) נחלקו במחלקות רמב"ם והטור, וז"ל, ממזר חייב בכבוד אביו ובמוראו, אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות, מכבדו ומתירא ממנו. וכתב הרמ"א וי"א דאינו מחוייב לכבד אביו רשע, אא"כ עשה תשובה.

מתי האב נעשה אינו עושה מעשה עמך

הק' בספר המקנה (קדושין לב, א), באומר לו אביו בשל לי בשבת שהדין הוא שאינו חייב לשמוע לו משום דכתיב אני ה' - כולכם חייבים בכבודי, וק' תיפק"ל שאינו עושה מעשה עמך בזה שמצוה לו לעבור עבירה, ותי' שמירי בשוגג.

והנה כתב בפתחי תשובה (שם) שלא נקרא אינו עושה מעשה עמך לענין שיהא פטור מלכבדו אלא אם שינה באולתו ולא בפעם א'. ובדומה לזה מצינו לענין מומר שכתבו בתוס' (חולין יד, א) שמחלל שבת אינו נעשה מומר בפעם אחת.

ולפי יסוד הפתחי תשובה ניהא קושיית המקנה, שצריך פסוק שאפילו בפעם הראשון דליכא פטור של אינו עושה מעשה עמך.

בעיקר קושיית המקנה וכבר קדמוהו בספר חזקוני וז"ל ואת שבתתי תשמרו תעשו כמוני ששבתתי בו מכל מלאכה. וכשם שבעשרת הדברות נאמר כבוד אב ואם אצל שמירת שבת שהושוה כבודם לכבוד הקדוש ברוך הוא אף כאן כן.

ולכך סמכן, שלא תאמר אחר שהושוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום דכתיב וכבוד את אביך וגו' וכתיב כבוד את ה' מהונך אם יאמרו לך אביך ואמך תדחה שבת שיהיה חייב לעשות, אע"ג דכבוד אב אינו אלא עשה ושמירת השבת עשה ולא תעשה, כיון שהושוה הכתוב כבודו לכבוד המקום קמ"ל.

ועדיין יקשה דכתיב ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך, ואם אביו ואמו אומרים לו לחלל שבת אינו חייב לכבדם. וי"ל דמיירי בשבות דרבנן דאתי כבוד אב ואם דאורייתא ודחי שבות דרבנן. מבואר בדבריו שאם אמר לו אביו לעבור על דין תורה אינו חייב לשמוע לאביו משום שאינו עושה מעשה עמך, והדרשה לא נצרך אלא כשצוהו לעבור על דין דרבנן דאז עדיין נישב לעושה מעשה עמך משום שהדין הוא שישמע לו שהרי עשה דוחה ל"ת.

וצ"ע שהרי גם כשצוהו לעבור על דין תורה לולי הפסוק היה הבן חייב להקשיב לאביו משום שהוקש כבודו לכבוד המקום כמו שכתב לעיל, א"כ לדבריו עדיין עושה מעשה עמך משום שמצות כאו"א דוחה האיסור.

ובספר פרדס יוסף (ויקרא יט, ג) הקשה על החזקוני מההיא דיבמות (ה, ב) יכול כיבוד דוחה שבת במחמר, והוא איסור דאורייתא, ואפילו הכי הוה אמינא דכיבוד דוחה, (ורק בשחוט לי שיש בו חיוב מיתת בית דין אין דוחה דאין עשה דוחה לא תעשה שיש בו מיתת בית דין). ועוד תמוה, דאיזה איסור עושה האב מה שמצוה לבנו שיחלל שבת.

ורק בהא י"ל דעובר על לפני עור, וכמו שכתב במנ"ח (רלב, ד) אפילו המכשיל באיסור דרבנן עובר בלפני עור דאורייתא, דלא גרע מהמשיא עצה רעה דעובר בלפני עיוור דאורייתא, וכסוטה (כב, ב) רשע ערום המשיא עצה רעה.

ועל דרך זה יש להקשות מההיא דב"מ (לב, א) תנו רבנן מנין שאם אמר לו אביו היטמא או שאמר לו אל תחזיר שלא ישמע לו שנאמר איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו אני ה' כולכם חייבין בכבודי, טעמא דכתב רחמנא את שבתותי תשמרו הא לאו הכי הוה אמינא ציינתא ליה ואמאי האי עשה והאי לא תעשה ועשה ולא אתי עשה ודחי את לא תעשה ועשה, איצטריך סלקא דעתך דאמינא הואיל והוקש כיבוד אב ואם לכבודו של מקום שנאמר כאן כבוד את אביך ואת אמך ונאמר להלן כבוד את ה' מהונך הלכך לציית, ליה קא משמע לן דלא לשמע ליה.

אשה נשואה במצות מורא

ממשיך החינוך שנוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

וכתב המנ"ח שמקורו בגמ' (קידושין ל, ב) למה נאמר "איש" (אמו ואביו תיראו) שהאיש סיפק בידו ואין האשה סיפק בידה שרשות אחרים עליה. ובתוס' מקשים דהא מעשה ידיה של האשה לבעלה אינו אלא מדרבנן, ותי' מחמת דאינה מצויה אצל אביה ואמה. כוונתו להביא מכאן ראייה שאשה חייבת במורא או"א, דרק באשה נשואה יש פטור משום דרשות בעלה עליה, אבל פנויה גרושה ואלמנה חייבות.

עכ"פ מבואר במנ"ח שהפטור של אשה נשואה שייך לא רק במצות כיבוד או"א, אלא גם במצות מורא או"א. וכן מביאים מהרי"ץ גיאות מובא בתשובות הגאונים (סי' קכ). אבל לכאורה הוא דבר פלא שהרי דיני מורא אינו אלא שלא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו, א"כ למה שאשה נשואה תהיה פטורה, דבשלמא מצות כיבוד או"א, דהיינו מאכילו מלבישו וכו', הוי סתירה לחיובים שיש לה לבעלה, ולכן פטורה דרשות בעלה עליה, אבל למה מצות מורא מתנגד לחיוביה לבעלה.

אם אינו ענין

ומה"ט באמת סובר כמה אחרונים שאפילו אשה נשואה חייבת במצות מורא. וז"ל ספר חרדים (מצוות עשה פרק א) ומה שאז"ל איש ספק בידו לעשות, היינו כפי דרך הגמ' אם אין ענין למורא תנהו ענין לכבוד של מאכל ומשקה ושירות, פרט לאשה שרשות בעלה עליה.

וכ"כ הקרבן אהרן (קדושים פ"א אות ג) וז"ל וכפי גדר המורא דאמרינן לקמן שהוא המניעה מעשות דברים נגד

כבודו, שלא תשב במקומו ולא תסתור דבריו וכו' שכולם שלילות, אנו צריכים לומר שמה שפטר כאן לנשואה, אינו מהמורא בדברים אלו שעם היותה ברשות בעלה תוכל למנוע עצמה מהם, אלא הפטור אינו אלא מהכבוד שהוא מאכיל ומשקה וכו', שהם דברים שצריכה לעשות ולהתבטל משרות בעלה. וכן מדויק בברייתא שאמר איש ספק בידו לעשות, ובמורא אין בה מעשה, אלא ודאי שלא דבר אלא בכבוד, ואע"ג דקרא במורא כתיב, נוכל לומר דדרשוהו רבנן לכבוד, דאם אינו ענין למורא תנהו ענין לכבוד. וכדבריהם כתב גם בספר ראשון לציון מבעל האוה"ח הק' (יו"ד רמ, יז).

וכך רצו לדייק ברש"י (קידושין ל, ב) שכתב על הא דאיתא התם שנתגרשה שניהם שווים, וז"ל הרי היא כאחיה **במצות כיבוד**, משמע שבמצות מורא תמיד היתה שווה לאחיה.

אב שצווה בדבר שאין לו הנאה ממנו

והנה האחרונים דנו האם מחויב הבן להקשיב לאביו בדבר שליכא הנאה לאב, וידועים הם שיטת המקנה (קידושין לא, ב) דכל דבר שצווה לו אביו, אף בדבר שאין לאביו שום הנאה ממנו שאינו בכלל כיבוד, אפ"ה אם אין לבן שום הפסד ממנו זהו בכלל מורא, שאם לא ישמע לו הוי כסותר את דבריו.

ועי"ש שהביא ראייה לדבריו מההיא דנפסק ברמ"א (יו"ד ס"ס ר"מ) אם האב מוחה בבן שלא לישא איזה אשה שיחפוץ בה הבן, אין צריך לשמוע לו, משמע דלדברים אחרים אעפ"י שאין לאב הנאה הימנו צריך לשמוע לו. ואין זה מוכח, ואדרבה המקור של הרמ"א הוא במהרי"ק ואחד מן הנימוקים שלו הוא שאין לאב הנאה בזה.

עוד כתב המקנה שמוכח גם מהא דאמרינן שאשה רשות בעלה עליה, וכיון דקרא מיירי במורא מאי שייך רשות בעלה עליה, והו"ל למכתב איש גבי כיבוד שאינה יכולה לשמשו, אלא בכה"ג שאם צווה לה איזה דבר, ואפילו אינו בזה משום כבודו שאין לאביה הנאה בזה, הוא בכלל מורא ואינה יכולה לקיים את דבריו משום שצריכה להיות אצל בעלה לשמש אותו. ולדבריו לא צריכים לומר "אם אינו ענין".

לעיקר הקושיא יש ליישב שיתכן לא יסתור דבריו משום כבוד בעלה, כגון שיש וויכוח בין האב לבעלה, והבעל רוצה שהיא תסכים אתו, אז יש משום לא יסתור את דבריו.

[בעיקר ראיית המקנה מדברי הרמ"א צ"ע שהרי מקור דבריו הוא במהרי"ק, ויש לו שלש סברות למה אינו חייב לשמוע לאביו בנוגע לשידוכין, א' שאין לו הנאה, ב' לעבור על המצוה, ג' משל אב, א"כ מוכח להדיא דלא כספר המקנה.]

שיטת הגר"א ושאר ראשונים

הבאור הגר"א (יו"ד רמ,) מציין לדברי התוס' (יבמות ו, א) וז"ל ונראה לר"י וכן פירש רבינו חננאל דבלאו דמחמר מוקי לה ומהכא לא נילף בעלמא דלא לידחי לאו גרידא דמה לכיבוד שכן הכשר מצוה כשמחמר ומטמא ומניח מלהחזיר אבדה כדי להביא גוזלות לאביו בשעת דחיית הלאו אין מאכילו ומלבישו אבל בעלמא דעביד גוף המצוה ילפינן מכלאים בציצית דדחי. וכתב על הגר"א אלמא אין השליחות מצוה רק מה שמאכילו כו' וכ"ש כה"ג.

עוד הביא שם דברי הרמב"ן והרשב"א שם, וז"ל חדושי הרשב"א נראין דברי ר"ח ז"ל שפירש דאלאו דמחמר קאי, כלומר לעולם בלאו דמחמר ודקא קשיא לך ליגמר מהכא דלא דחי שאני הכא דאין בטולו אלא הכשר מצוה בלבד, ובשעה שמבטל הלאו לא מקיים העשה ממש, וכגון שאמר לו אביו חמר אחר בהמה זו להביא גוזלות או דבר שצריך ליהנות ממנו ולפיכך כשהוא מחמר אין זה ממשו של כבוד אלא הכשר כבודו, ואע"פ שאמר לו האב לחמר אחר הבהמה, לפי שאין עיקר כבודו אלא במה שיש לו בו הנאה וכדאמרינן בקדושין (לא, ב) איזהו כבוד מאכילו ומשקהו מלבישו ומנעילו אבל אמר לו לעשות דבר שאין לו בו הנאה של כלום אין זה כבוד שנצטוה עליה וכבוד כזה אין בו עשה של תורה שידחה אפילו לאו גרידא.

ומכאן הוכיח הגר"א כדברי מהרי"ק שאין חיוב כאו"א אלא בדבר שנהנה האב. אבל סיים הגר"א וז"ל וע"ש ברשב"א שמשמע מדבריו שדוקא לדחות לאו, היינו ממה שכ' הרשב"א שאין זה עיקר כבוד, וכבוד כזה אין בו עשה של תורה לדחות, משמע שמצוה עכ"פ יש.

וכן מבואר בדברי הרמב"ן ורבינו בחיי (פ' יתרו) עיין שם שכתבו שסתם הכתוב בכבוד אב ואם מה הוא, משום דכל מה שנצטוינו בכבוד האב של מעלה ב"ה אנו חייבים בכבוד אב, ואם עיין שם באורך. ואם כן כשם שנצטוינו לשמור ולעשות כל פקודיו וכל חוקיו ומצותיו, כן נתחייבנו לעשות גזירות אב ואם בין יש

להם איזה הנאה מן הדבר או לא. ובפ"ק דקידושין (ל, ב) ת"ר נאמר כבוד את אביך וגו' ונאמר כבוד את ה' מהונך השוה הכתוב כבוד או"א לכבוד המקום כו'. מבואר דלכל מאי דאפשר יש לנו להשוותן.

מחילה

עוד כתב החינוך שמועיל מחילת האב, שכתב שהעובר עליה והיקל ביראתם ביטל עשה זה, א"כ עשה מדעת האב ובמחילתו, שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול.

וכ"ה שיטת ר"י אבן פלט הובא באבודרהם (ברכת המצות ומשפטיהם) שדן לגבי איזה מצוות לא מברכים עליהם ברכת המצות, וכתב יסוד שמצוה שיכולה ליבטל לא מברכים עליו. וכתב שמה"ט לא מברכים על מורא וכבוד אב ואם, ועמידה מפני רבו, "הואיל ואפשר למיעקרא להאי עשה דידהו", דהרב שמחל על כבודו מחול, חשבינן ליה כמאן דליתיה ולא מברכינן עליה, והוא הדין לשאר מצוות דדמיין להו. הרי לן להדיא שגם במצוות מורא שייך מחילה.

מחילה על צער

וכתב המנ"ח שהר"ן לקדושין כתב שאף דיכול למחול על כבודו, אבל על צערו ובזיונו לא מהני מחילה. ומבואר בספר החינוך שיכול למחול גם על צערו, שהרי כולל בחיוב מורא גם לא לצער את אביו, ובכל זאת כתב שמועיל מחילה.

אמנם בר"ן זה לא נמצא, אבל זה כן נמצא בשו"ת הריב"ש (סימן רכ) בשם הראב"ד, ועי"ש שדן בעיקר לענין כבוד הרב, וכתב שאע"פ שהרב שמחל על כבודו מחול, הני מילי בדבר דלית ביה בזיון, אלא באותן דברים שהייב אדם לנהוג בו כבוד מחמת תורתו כגון לעמוד מפניו, וכיוצא בזה, אבל על בזיונו אינו יכול למחול. אדרבה, אסור לו למחול שהתורה מתבזית בכך. ודמי למאי דאמרינן התם האב שמחל על כבודו מחול, **דליכא למימר שיהא האב יכול למחול לבן לומר לו דברי חרופין וגדופין.**

ובספר טורי אבן (מגילה כח, א) רצה להוכיח כדברי הריב"ש מדאמר בסנהדרין (פד, ב) רב לא שביק לבריה למשקל ליה סילויא, מר בריה דרבינא לא שביק לבריה למיפתח ליה כוותא דילמא חביל והו"ל שגגות איסור, ואי האב יכול למחול על בזיונו, א"כ ה"ה על הכאתו נמי יכול למחול, א"כ למה לא שבקו לבניהם למיפתח כוותא ולמשקל סילויא, הו"ל למחול על כבודו, אלא וודאי כל כה"ג שהוא דרך בזיון אין כבוד האב מחול וה"ה לכבוד הרב. (ועי לק' מה שהבאנו בשם המנ"ח).

אמנם הק' הטו"א קושיא עצומה מההיא דאמרינן (קדושין לב, א) רב הונא קרע שיראי באנפיה רבה בריה, אמר איזיל אחזי אי רתח אי לא רתח, ופריך דילמא רתח ועבר אלפני עור, ופרש"י ודילמא רתח ואמר לאבונה מידי בריתחיה, ומשני דמחל ליה ליקרא. אלמא אפילו לענין בזיון כבוד אב מחול. וכתב לדחות הראיה דאולי י"ל דכבוד הרב שאני, דכבודו גדול משל אב, מש"ה במקום בזיון אינו יכול למחול על כבודו. אבל צ"ע שהריב"ש כתב להדיא שגם האב אינו יכול למחול, ומשם למד לת"ח.

מחילה על מורא אב ואם

הברכ"י (יו"ד סימן רמ, יג) דן האם יכול האב למחול על יראתו, ומביא ראיה מהריב"ש (הנ"ל) שכתב שאין בזיונו מחול, משמע דדווקא בזיונו אינו מחול אבל מוראו מחול. וכן הוכיח כנ"ל מההיא דקדושין, שאם יש איסור בסותר את דבריו, כ"ש לדבר כנגדו, ובכל זאת משני הש"ס דמחיל ליקריה, וע"כ שגם מוראו מחול. וכן מוכיח ג"כ מספר החינוך כנ"ל.

דיני שמים

אבל כתב דלפי הספר החסידים (תקע"ג), דאף דכבודו מחול בדיני אדם אבל בדיני שמים חייב, א"כ מאי משני הש"ס דמחל ליקריה, הרי אכתי איכא עונש שמים, ועדיין עובר על לפני עיור. ותי' דלפני עיור ליכא כי אם כשמתחייב בדיני אדם, אבל כשאינו מתחייב רק בדיני שמים לא שייך לפני עיור. וצע"ג דלכאורה לא גרע מעצה שאינה הוגנת.

עוד תי' דיש לחלק בין היכא שהוא "נותן אצבע" כדי שיעבור על כבוד אב, להיכא שהוא בשאט נפשו עבר על כבוד אביו, רק אח"כ מחל אביו, דבכה"ג דרב הונא (שהוא גרם) אף בדיני שמים פטור.

עמידה בפני אביו

כתוב בשו"ע (יו"ד רמ, ז) חייב לעמוד מפני אביו. ואם האב תלמיד בנו, כל אחד מהם עומד מפני השני. וכתב הרמ"א שאם הבן רוצה למחול על כבודו, לשמש אביו, הרשות בידו, דהא הרב שמחל על כבודו כבודו מחול. ודוקא בצנעא, או אפילו בפרהסיא ודש בעירו שהכל יודעים שהוא אביו, אבל אם הבן גדול בתורה ואין אביו דש בעירו, איכא למיחש לבזיון התורה אם יתבזה הבן לפני האב, ויש להם להרחיק זה מזה שלא יקל שום אחד בכבודו לפני חברו, וכן עשה מוהר"ם עם אביו.

ד' אמות או מלא עינו

והנה לענין קימה בפני ת"ח יש הבדל אם הוא רבו מובהק או לא, וז"ל השו"ע (יו"ד רמד, ט) שהשיעור קימה הוא כשיגיע תוך ד' אמותיו, וז"ל הרואה חכם עובר, אינו עומד עד שיגיע לתוך ארבע אמותיו, וכיון שעבר מלפניו יושב. ואם הוא רבו מובהק, עומד מלפניו מלא עינו ואינו יושב עד שיתכסה מעיניו או עד שישב במקומו. ויש להסתפק לגבי אביו האם החיוב כמו ת"ח, שאינו אלא תוך ד"א, או"ד דינו כרבו מובהק שחייב לעמוד לפניו כמלא עינו.

בספר ראשון לציון לבעל האו"ח הק' (יו"ד סימן רמב) כתב וז"ל דין עמידה מפניו מצינו דמפני רבו חייב לעמוד שיעור מלא עינו, ולא ישב עד שיעבור מנגד עינו שלא יראה קומתו, וגבי אביו לא מצינו עיקר לעמידה, אלא דכתב הב"י דממה דבעי הש"ס גבי בנו והוא רבו מהו לקום זה מפני זה ש"מ דצריך לעמוד, וגם איני חייב לעמוד כמו שחייב לרבו אלא ד"א מכנגד פניו עד שיעבור מכנגד פניו.

אבל כתב בשם הברכ"י (לא מצאתי) שהוא מוכיח מהרמב"ם שחייב לעמוד בפני אביו כמלא עינו. ונראה להביא ראייה לדבריו ממש"כ בשו"ע שאם האב תלמיד בנו, כל אחד מהם עומד מפני השני. משמע שחיוב כל אחד להשני הוא שווה, א"כ כמו שהחיוב של האב לעמוד בפני הבן אם הוא רבו הוא כמלא עינו, ה"נ החיוב של הבן להאב הוא כמלא עינו.

שוב מצאתי שכ"כ בחיי אדם (ח"א כלל סז) וז"ל ונראה לי דדינו כרבו מובהק, דהיינו משיראם מרחוק מלא עינו עד שיתכסו ממנו או עד שישבו. ואינו חייב לעמוד אלא שחרית וערבית, אם לא בפני אחרים שאינן יודעים שכבר עמד בפניהם. ויש אומרים דאפילו מאה פעמים ביום, חייב.

שחרית וערבית או כל פעם

והנה מש"כ הח"א שא"צ לעמוד בפניהם אלא שחרית וערבית, פשוט שמקורו מהא דמביא הרמ"א (יו"ד רמב, טז) ד"א דאין אדם חייב לעמוד לפני רבו, רק שחרית וערבית. ומקורו בקידושין (לג, ב) אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית, כדי שלא יהיה כבודו מרובה מכבוד שמים. א"כ ס"ל דה"ה בכאו"א יש סברא שלא יהיה כבודם יותר מכבוד המקום. אבל א"כ צ"ע מה דעת החולקים שבכאו"א חייב אפילו ק' פעמים. וי"ל דס"ל דדווקא בת"ח שמקור חיוב יראתו הוא מריבוי דאת ה' אלוקיך תירא, את - לרבות ת"ח, א"כ לא יתכן שחייב יותר בכבוד ת"ח, משא"כ בכבוד או"א שלא נחמד מכבוד שמים, י"ל שחייב אפילו ק' פעמים.

למה לא מקפידים בזה"ז

ויש להתבונן מאחר שזה דין מפורש בשו"ע בלי חולק שכן חייב לעמוד בפני אביו ואמו, למה רוב אנשים, ואפילו בני תורה שמקפידים על קלה כחמורה, לא מקפידים בזה.

וראייתי בתשובות והנהגות (כ"ג סי' רעו) שכתב שלא מפני שהורים מוחלים על הקימה, ואף שגם במחל עדיין יש מצוה, נראה שיש לחלק בין מוחל מחמת שאינו צריך שבנו יקום, או מחמת שאינו רוצה שיקום, והיום נהגו למחול דהקימה לא נראית ככיבוד כל כך, אלא כעול ואין ההורים רוצים בקימה כזו, ואדרבה המצות כיבוד אב היא לא לקום.

וכעין זה ביאר בחת"ס דברי התו"י (כתובות מ, א) שתמהו היאך ס"ד בגמרא שם דכיבוד אב דוחה שבת, הלוא אי אמר לא בעינא ליתא לעשה כלל, ומפרש החתם סופר בתירוצם שבאמת העשה לא נתבטל, רק אז העשה הוא דוקא לא לעשות, וגם בנידון דידן י"ל כן.

אמנם כתב שם דיש בזה קלקול, שהקימה היא מפני יראת שמים שנאמר בקימה לזקן ויראת מאלקיך, והוא הדין כיבוד אב ואם שהוקש למורא שמים. ובחינוך הילדים לדבר זה מביא מקטנותו ליראה ודרך ארץ מההורים. וכ"ש בזמננו שעיקר כח החפשיים בנוער הוא להפרידם מאביהם באומרם שהדורות מתקדמין, אבל תורתה"ק שכל דרכיה דרכי נועם מחייבת קימה לאביו שבוז יהיה לו דרך ארץ לאביו ואמו, וכשההורים מוחלים מבטלין מהילדים עול כבוד ודרך ארץ. ולפעמים ההורים סובלים מילדים שלא שומעים להם, וזהו שורש פורה ראש ולענה שלא שמעו

לעצת התורה שחייבה בניהם בכבוד להורים, ואדרבה טובה היא לילדים לקיים מ"ע פעמיים ביום לאב ואם, ומאז שהילד קטן, עוד קודם גיל חמש תחנכנו אמו לעמוד בפני האבא פעם ביום ופעם בלילה, ותסביר לו שבזה מקיים כל פעם מ"ע, וגם האבא ידרוש שיעמוד מפני האמא, כדי שיהיה לו יחס כבוד ויראה לשניהם, ואז הקימה לא תהא כעול וכמשא אלא במורא וכבוד ובדרך ארץ, ובזה יזכו בס"ד לברכה מרובה.

שוב הביא שמצא במדרש רבה בהעלותך (טו, י"ג) א"ל אבא הכהן בר פפא כשהייתי רואה סיעה של בני אדם הייתי הולך בדרך אחרת שלא להטריח עליהם שלא יהיו רואים ועומדים מלפני, וכשאמרתי דברים לפני רבי יוסי בר זבידא אמר לי צריך אתה לעבור לפניהם ויהיו רואים אותך ועומדין לפניך ואתה מביאם לידי יראת שמים שנאמר מפני שיבה תקום ויראת מאלקיך. וברמב"ם (רפ"ו דממרים) ובאביו ואמו כתוב איש אמו ואביו תיראו, וכתוב את ה' אלקיך תירא, כדרך שציוה על כבוד שמו הגדול ומוראו כך ציוה על כבודם ומוראם.

ולפי זה אמת שלא נהגו היום רוב בני אדם לקום מלפני אב ואם, כיון שהם מוחלים, ולהאמור אף אם אין חיוב הרי יש בזה קיום מ"ע ואין לבטלה, שאל"כ מפסידים קיום מ"ע, ולכן ראוי לכתחלה לחנכם לקיים קימה מלוא קומתו פעמיים ביום כדינא דהשו"ע, וגם סגולה היא ליראת שמים. וכל אחד ינהג בביתו כפי הצורך לחנכם, והנהוג בקימה צריך להתחיל כן בקטנותם, ויזכו כל פעם למ"ע וכמ"ש.

קטן

בספר בשמים ראש (שכו) חידש שקטן חייב במצות כאו"א. וז"ל אי איתא דמצות כבוד גמור אית ביה, לא שייך כלל לומר דיתמי לאו בני מעבד מצוה נינהו, דמצות כיבוד חייבין בה אף הקטנים בלי ספק אף דאי ממנעי ליכא למיקרי להו עבריינא אבל חיוב וודאי הוא ורמינן עליה ומדרכינן להו בהאי מצוה טובא. אלא דודאי עיקר מצות כיבוד אינו אלא מחיים ולא ירד אתריו כבודו, מ"מ בני ראויין להזהר להסיר כל הוצאת לעז מאביהם, ובגילה ובדבר מסוים חיובא נמי איכא. ולפיכך אמר ר"ת דזה לא הטילו על היתומים קטנים.

ובזה מיישב מה שיש לתמוה עליו שהוא נגד גמ' מפורשת בערכין (כב, א) יתמי דאכלי דלא דידהו ליזלו בתר שיבקייהו, מכאן ואילך מיזדקקנא, מעיקרא מאי טעמא לא אמר רב פפא פריעת בעל חוב מצוה ויתמי לא בני מעבד מצוה נינהו. ופרש"י דקטנים הן אלא ימתין עד שיגדילו. ועל זה תי' שלאחר מיתה אינו חיוב גמור, וצ"ע בגדר הדברים.

ועי' בספר סולת המנחה. שהביא דברי הבשמים ראש שמצות כיבוד חייבים אף הקטנים. ומציין לדברי כסא דהרסנא (סי' ע"ג) שכתב שמצות כיבוד ומורא רמי על הקטן.

עוד מציין לדברי האבן עזרא עה"פ איש אמו וגו' שכתב ג"כ שקטן חייב במצות כאו"א. וז"ל וטעם להזכיר האם קודם האב, כי הקטן איננו מכיר בתחלה כי אם אמו, ואחר כן אביו. ואחר כן שבת, כי מצוה על הקטן לשמור את השבת, ואין ככה שאר המועדים, ואחר כן יכיר אלהיו ששבת ביום השביעי.

אלא שתמה עליהם דלא מצינו מקור בזה בדברי חז"ל, דלא מבעיא במורא דכתיב איש בודאי לא מחויב קטן. אלא אפילו בכיבוד ג"כ למה יתתייב בו קטן יותר מבכל התורה. אע"ג די"ל כיון דכתיב למען יאריכו ימך, ואיתא בקידושין (לענין חיוב מזוזה) דכיון דנשים בעי חיי הוי ג"כ בכלל, וגם בקטן י"ל כן. דזה אינו דשם גופיה פטורין קטנים, רק נשים דמחויבין בכל התורה חייבין גם בזה מהאי סברא, ולא בקטנים.

ואולי י"ל מטעם דאמר בסנהדרין (נו, ב) עשר מצות נצטוו ישראל במרה וחשיב שם כיבוד והרי אז לא ניתנו עוד שיעורין כמ"ש החת"ס (יו"ד שיז) דקטן ב"נ שהוא בר דעת מחויב במצוות, ע"פ דברי שו"ת הרא"ש ששיעור גדלות נכלל ב"דיעורים" שהם הלל"מ, וב"נ אין לו שיעורים. וא"כ י"ל דהמה סוברים דגם בזה שנצטוו במרה חייבים קטנים.

אמנם לפי"ז גם בשבת נאמר כן, ועיין ביבמות קי"ג דאירכום מפתות בהמ"ד וכו'.

עוד כתב ע"פ מה שהביא כמה פעמים מהדברי חיים שבכל מצות ב"נ גם קטן ישראל מצווה, י"ל דגם בהני הוי כן. אבל זה בהנחה שב"נ חייב המצות כאו"א. ובאמת יש סברא לחייבם, והוא ע"פ רב ניסים גאון (ריש ברכות) שב"נ מצווה במצוות שכליות. אבל בקידושין (לא, א) כתוב להדיא לגבי דמא בן נתינא, שאינו מצווה ועושה, הרי להדיא שב"נ אינו מצווה בכאו"א. ויש דוחים דשם מירי לענין שכר, וכדאיתא בגמ' (ב"ק לז, א) ראה ויתר גוים ... שהקב"ה נטל מהם שכר מצווה ועושה, עי"ש, ועדיין צ"ע, ואכמ"ל.

ובעיקר דבריו העיר בספר פרדס יוסף דלפי מש"כ בשפתי חכמים שלח (טו, לב) שלא נצטוו במרה רק ללמוד שידעו שיצטוו אחר כך, ומקורו מרמב"ן (שם), א"כ קטנים יפטרו. אולם משבת (פז, א) משמע דמשום הכי לא יכלו ליסע בשבת. וצריך לומר לרמב"ן כיון שידעו שיצטוו אחר כך שמרו תיכף ולא נסעו להרגיל עצמן. וכן באמת מדוייק ברמב"ן (שמות טו, כה), וז"ל ולשון רש"י שאמר פשוטות שיתעסקו בהם, משמע שהודיעם החקים ההם ולימד אותם עתיד הקדוש ברוך הוא לצוות אתכם בכך, על הדרך שלמד אברהם אבינו את התורה, והיה זה להרגילם במצוות ולדעת אם יקבלו אותם בשמחה ובטוב לבב, והוא הנסיון שאמר ושם נסהו, והודיעם שעוד יצוו במצוות, זהו שאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והאזנת למצותיו אשר יצוה אותך בהם.

האם שו"ת בשמים ראש מזוייף

כידוע היה פולמוס גדול כשהופיע ספר בשמים ראש "מיוחס" להרא"ש, והרבה יצאו כנגדו ובראשם ר' מרדכי בנעט. החת"ס (או"ח קנד) כינה את הספר כזבי הרא"ש במקום כתבי הרא"ש.

בפתי תשובה (יו"ד שמה, ב) מביא משו"ת בשמים ראש (סי' שמ"ה) שכתב באחד חסר לחם וחשוף שת שהלך בפני שנים ואמר מאסתי חיי ואבד עצמו, דאינו נקרא מאבד עצמו לדעת כל שעשה כן מריבוי צרותיו דאגות ויסורים או עוני גמור. ועיין בספר הר אבל ענף אחד עשר שפקפק עליו בה וכתב דלאו גושפנקא דהרא"ש חתים עלה. [גם בשו"ת חת"ס (יו"ד שכו) כתב דמוכח מר"ח בן תרדיון פ"ק דע"א דאפי' המיצר ביותר מ"מ מאע"ל הוא, ובה נזדייף ס' בשמים ראש סי' שמ"ה עכ"ל].

ובשם האבני נזר מובא בשו"ת פסקי תשובה (דברי חכמים סי' ה) דברים חריפים ביותר, וז"ל ראיתי בפסקי תשובה (סי' מ"ה) בהג"ה מובא משו"ת בשמים רא"ש, אי לזאת הנני להעתיק ת' הגאון הקדוש מסאכאטשוב זצ"ל מה שהעתיקתי מכתב יד קדשו בדיוק נמרץ.

וזלה"ק, ב"ה אור ליום א' מוש"ק מקץ תרנ"ו לפ"ק פה סאכאטשאב

שלום לכבוד אהובי הה"ג המפורסם חו"ב כש"ת מו"ה נחום נ"י האבד"ק קאמינקא.

עוד ראיתי בספרו הביא מאמר מספר כסא דהרסנא, ולדעתי אין האיש הזה ראוי לומר דבר הלכה משמו, וכל איש

שיש בו ריח יראת שמים לא יחזיק ספר בשמים ראש ולענה בתוך ביתו, עיין שו"ת פרשת מרדכי להגאון החסיד ר' מרדכי בנעט זצ"ל, כמה הרעיש על ספר הזה, ויותר ממה שהביא כתוב שם, **ולדעתי ראוי לשרפו ביוה"כ שחל להיות בשבת**, ולדידי יציית מעלתו ויעקור דף זה מתוך ספרו, ואשר כל בדף זה ידפיס שנית, והי' בזה שלום:

דברי הק' אברהם.

חתונה בט"ב

ראיתי בשו"ת בשמים ראש (סי' קעד) שהביא מעשה במאורסת שנתן אחד עינו עליה, והיה חשש שיעשה מזמותו, והורה בשם הרמ"ה שיכולים לינשא בט"ב, והשושבינן ועשרה אנשים המזומנים סעודת פטורין מלהתענות ומן האבלות, דיו"ט גדול הוא ויום ראשון דאורייתא. והביא ראייה מהא שלא רואין נגעי החתן. ועל' בספר חבצלת השרון (ויקרא יג, יד) שהרמ"ה לשיטתו במה שהביא הרא"ש (כתובות א, ה) בשמו שיום ראשון של שמחת חתן הוא מה"ת, ע"פ הפסוק (שיר השירים ג, יא) "ביום חתונתו וביום שמחת לבו".

אבל לכאורה דבריו תמוהים מאוד, שאפילו אם נאמר שיש חיוב שמחה על החתן מהכ"ת שזה יתיר המוזמנים לבטל צום ט"ב שהיא חמורה מאוד, האם יש חיוב מה"ת לאכול בסעודת נישואין.

אמנם יש לציין שהגרע"א בהגהותיו לשו"ע מביא משו"ת בשמים ראש כמה פעמים ואינו מעיר שיש עליו שום חשש זיוף.

גם יש לציין לדברי החיד"א בשם הגדולים (מערכת ספרים אות ב, קכז) וז"ל בשמים ראש עתה מקרוב נדפס ספר זה בברלין ויש בו סימנים שצ"ב מתשובות הרא"ש ושאר גדולים וזה שמו בשמים גימטריא שצ"ב. רא"ש תשובות הרא"ש. וזה הספר הכינוי וקבצו וחקרו הרב הגדול מהר"ר יצחק די מולינא ז"ל אשר מצא ספר גדול משו"ת הרא"ש וגדולים אחרים אצל גביר אחד והוא סילת וזיקק ולקט קובץ זה ועשה עליו הגהות כמפורש שם. ועוד יש הגהות כסא דהרסנא. ואשמע אחרי קול רעש כי יש בספר זה קצת דברים זרים ואמרו שהמעתיק הראשון בארץ תוגרמה מכ"י הרב יצחק די מולינא ז"ל יש לחוש שהוסיף וגרע. ולכן הקורא בס' זה לא יסמוך עליו דאפשר דתלי

בוקי סריקי בגדולים עד אשר יחקור ויברר הדברים ודברי אמת ניכרים. ודי בזה. ואחר זמן ראיתי בדפוס דברי הגאון הגדול המפורסם ר"מ ואב"ד דק"ק ברלין יע"א מהר"ר צבי הירש נר"ו אמר מר כי שמע מוציאי דבה על הס' הנזכר. והפיץ והדיח כל הדברים יגעים ואסדתיה דרב כי הס' תמים כתיב ביה והיה עשר שנים בביתו טרם שנדפס. ואהניא לן יק"ר סהדותא דפו"ס בדת"א ותנן בבחירת"א:

וע"ע בשדי חמד (כללי הפוסקים יא, ז) דעדות זו הנאמנה לא סימוה קמיה דהגאון חת"ס ולכן הטיח עליו דברים בחיו"ד סי' שכ"ו אות ג' והובא בפ"ת יו"ד סי' מש"ה סק"ב, בחא"ח סי' דק"ן ד"י כתב שאלה זו לקוחה מכזבי הראש שבספר בש"ר. אמנם אנן בדידן בהגלות לנו דברי הגאון דק"ק ברלין, ומרן חיד"א נקיט בשיפולי גלימיה כי הס' הזה הן כל יקר כולו אומר כבוד, בתרייהו גרירנא לסמוך ע"כ דברי ספר התורה הזה בלי שום חשש פקפוק.